

УРБАНІСТИЧНА ЛІРИКА МИХАЙЛЯ СЕМЕНКА: ПРОБЛЕМАТИКА, ОБРАЗИ

Початок ХХ ст. характеризується надзвичайно швидкими темпами розвитку країн Європи. Вогні великих міст, шумні вулиці та проспекти, по яких автомобілі впевнено прокладають собі шлях крізь здивовані натовпи людей, саме в таких декораціях зароджувався футуризм, як стиль в літературі та мистецтві.

Іван Кулик писав, що «футуризм народився у момент, «коли надзвичайний розвиток промисловості, нові винаходи, могутні двигуни, велетенські машини, фабрики, безупинний нервозний рух великого міста – спрямовували думку митця в майбутнє, до ще більшого розвитку, ще більш хаотичного руху, розбиваючи старі смаки, погляди й форми, зв'язані зі старим мирним і нудним життям» [3, с. 96-120].

ХХ століття, як відомо, ознаменувалося стрімким збільшенням темпу людського життя. Суспільство почало жити швидше. Однією із причин цьому був капіталістичний спосіб виробництва. Найбільше це відчувалося у містах, які почали прискорювати свій темп життя та розвитку в різних галузях. Той період став знаковою подією ще й тому, що по вулицях почали їздити автомобілі, трамваї, активно почав використовуватись телефонний зв'язок, з'явилися вуличні реклами. Все це уявлялось футуристам як технічний прогрес. Досягнення науки, техніки, як складові повсякденного життя, були предметами творчості футуристів. Усі ці аспекти знайшли своє відображення у творчості не тільки італійських футуристів, але й українських, яскравим представником яких є Михайль Семенко та його урбаністична лірика.

Актуальність статті зумовлена стійким інтересом до сучасного українського літературознавства до нового осмислення української урбаністичної лірики, зокрема

Михайля Семенка. Його творчість розглядали вчені багатьох поколінь: Анна Біла, Микола Ільницький, Олег Ільницький, Юрій Лавріненко, Марія Моклиця, Володимир Моренець, Михайло Наєнко, Мікулаш Неврлий, Василь Пахаренко, Ірина Семенко (Leo Kriger), Микола Сулима та ін.

Мета статті полягає у системному аналізі урбаністичної лірики Михайля Семенка, її провідних мотивів та образів.

До змалювання образу міста зверталися письменники різних часів та народів: Б. Прус, А. Камю, Ч. Діккенс, Ш. Бодлер, В. Вітмен, Е. Верхарн, українські поети-неокласики. Під їхнім пером місто поставало у найрізноманітніших своїх іпостасях – від центра гріха та розпусти (повісті О. де Бальзака) до образу втраченого міста (А. Загаєвскі, Т. Конвіцкі) – їх цікавила еволюція образу міста від епохи до епохи, від одного мистецького напрямку до іншого.

Урбаністична лірика Михайля Семенка народжувалась під впливом науково-технічного прогресу сучасної дійсності. Як відомо, місто цікавило багатьох митців і трансформувалося ними через дві протилежні «неоміфологічні» структури: «регресивну», характерну переважно для лірики символістів, коли технізоване місто стає символом духовного занепаду, та «прогресивну», яка інтерпретує бурхливість міста як актуалізацію творчих можливостей людини. На думку дослідників, місто для футуриста – це «нова природа», категорія природи для нової людини, яка панує у ліриці Михайля Семенка. Прихід саме до такої позиції був у творчості митця поступовим. Адже зацікавлення темою міста фіксують у творчості Михайля Семенка у 1914 році, де місто – це не більш, ніж ситуативний настроєвий тон, як, до прикладу, у поезіях «Асфальт», «Настрій», «Бажання» [6, с. 241].

Михайль Семенко-футурист рухався до відтворення через предметні образи міста, нових вражень, переживань, зосереджуючись на деталях міського побуту, особливо при

змалюванні мандрівки містом. І тут урбаністична деталь приходиться на зміну пейзажній:

*«Трамваїв дзенькіт пухкання сурм
то приска міста гамірний сміх
нема в нім «вчора» нема задуми
немає стуми так рік у рік
гуде в мельодах і сяє в блисках
і безугавно у рухах тче
залізо цока слястить криця
в гіпнозних присках життя тече...»* [4, с. 33].

У ранній творчості Михайля Семенка помітними є ідейні, світоглядні запозичення, а також наслідування способу лексичного новотворення та лаконізації: *багнесь, безхвиля, димність, фантазоцирк* та подібні новації, які сприяють психоемоційній насиченості образів. Поет-футурист у своїй творчості використовує специфічний прийом заміни категорії Природи категорією Міста, що в літературознавстві називається антифізис: *«Місяця стягнуть і дати березової каші, Зорі віддати дітям – хай граються...»* [4, с. 31].

Починаючи з 1914 року, поет активно розробляв у своїй ліриці тему мегаполіса, адже футуризм націлений у майбутнє, і саме це виправдовує технологічну насиченість поезії характерною лексикою для урбаністичної лірики: *аеро, паротяги, пароплави, заводські димарі, асфальтовані вулиці, бензинні випари, авто, міські кав'ярні, повії, кінематограф*. Перед очима молодого поета, залюбленого у місто, урбаніка постає універсальним заміником природного ландшафту, адже вона має витіснити відсталість, ностальгійність, депресію монотонних пейзажів і відкрити перед кожною людиною сучасне технологічне майбутнє.

Відомо, що сам Михайль Семенко захоплювався пейзажами сучасного міста, його ритмом та стилем життя. Митець любив посидіти з друзями в кав'ярні, сходити у кіно чи просто вдихати запах бензину від швидкого руху машин, йдучи по вулиці. Всі ці відчуття від ритму

активного міста він інтерпретує у своїх віршах, а головним критерієм значимості поезії митець вважав словесну гру й оригінальність думок. Навіть вже з назв поетичних творів Михайля Семенка ми можемо зрозуміти, що він був прихильником неологізмів. Про значення багатьох таких слів не важко здогадатися, а ось деякі з них змушують замислитися, що ж хотів сказати автор. Мабуть, саме тому творчість Михайля Семенка тримає читача в постійній напрузі, її цікаво читати, потім аналізувати і знову перечитувати вже під іншим кутом зору.

Провідним поетичним образом в урбаністичній ліриці поета є місто. Михайль Семенко його оспівав у кількох віршах із однойменною назвою «Місто», але ці твори мають другу назву за першим рядком: «Вдихаю я тонку отруту...», «Блимно і крапно», «Сонце освітлювало...», «Зойкно вилітали...», «Вечір подошовий...», «Місто мокре», «Ось те сте...». Цікавими є поезії із надзвичайно промовистими назвами, що відображають міську атрибутику: «Будинки», «Тротуар», «Улиці», «Асфальт», «В кафе». Думаємо, що саме цими поезіями було утверджено урбанізм в українській поезії початку ХХ століття. Ось уривок із поезії «Місто» (1914):

*Осте сте
бі бо
бу
візники – люди
трамваї – люди
автомобілібілі
бігорух рухобіги
рухливобіги...[4, с. 34].*

Буквально кожен рядок несе певне смислове навантаження. Поезія насичена звуками: «*Осте сте*», «*бі бо бу*», «*пах пахка*». За допомогою їх поет передає хаос міста, його динаміку. «*Осте сте*» – можна трактувати як уривок фрази, немов хтось із цього шуму намагається упіймати слово «остепенись», «остановись». «*Бі бо бу*» – сигнали

клаксона; «пах пахка» – звук мотора, заводиться якась техніка, гудіння заводів.

Звертають на себе увагу рядки «візники – люди», «трамваї – люди» – це своєрідний калейдоскоп міської метушні. Михайлю Семенку вдалося олюднити трамваї. Цікавою нам видається гра слів «автомобілі білі», «бігорух рухобіги рухливобіги», «селі елі лілі». Так письменник передає химерну картину міста, показує, що все навколо рухається у своєму напрямку. Монументальність та велич міста автор підкреслює словами «пути велетні», «диму сталь палять».

Цікавим є використання в урбаністичній ліриці Семенка кольорової гами. Для підсилення картинності образу міста автор використовує в основному такі кольори: «дим синій», «чорний дим», «жовті стьожки просувались по вікнах», «плями, крапки – сірі, червоні...», «мене ваблять снігові хребти, я відходжу від сірих стін».

Під пером поета-футуриста місто є живою істотою, воно асоціюється із чіткими зоровими образами. Урбаністичний пейзаж доповнюється звуковою палітрою: шумом і гамором великого мегаполісу, який майстерно передається асонансами. Ліричний герой захоплений цією динамічною картиною, навіть бензинові випари не засмучують його, бо вони невід’ємні від урбаністичного пейзажу. Тому міське життя для нього «життедать», а такі слова, як «кохать кахикать» – стоять поряд. У цьому рядку, як бачимо, слово «кохать» – на першому місці.

Автор переважно використовує дієслова, які творять динамічну картину, насичує поезію неологізмами, що властиво футуристам. Можна навіть сказати, що твір загалом нагадує «телеграфний» стиль: поезію не поділено на строфи, а рими відсутні.

У поезії «Місто. Трамваїв дзенькіт...» [4, с. 36] Михайль Семенко акцентує увагу на звуках трамвая: «трамваїв дзенькіт пухкання сурм», «гуде в мелодах і сяє в блискаках», «залізо цока елястить криця». Поет підкреслює невинний рух цього транспортного засобу: «нема в нім

*«вчора» нема задуми», «немає стуми так рік у рік», «безугавно у рухах тче». Буденність і сірість міста розкрито у поезії «Місто». Наївно гавкали цуцики», «фізіономії були скривлені» – так автор описує потік людей у мегаполісі. Стомлені люди повертаються/ йдуть з/на роботу і так по колу, день за днем. Цікаві рядки з поезії: *«Іхтіозаври в скажених рухах Мстились за зневажений сон»*, цими словами поет вказує на злам епох, тобто природне змінюється на антропогене та техногенне, на місці, де були поля, ліси і ріки, народжують великі сучасні міста.*

У поезії *«Двоногий звір»* [4, с. 64] поет-футурист змальовує людину як *«урбаністичного двоногого звіра»*. Твір умовно можна поділити на дві частини: у першій описується нічна вулиця міста: *«облуплені стіни з червоними віконницями», «Тротуар, похилений до канавки». «Запнуті газом, красуні синіють спідницями Перед дверима галантерейної лавки»*, таким чином, Михайль Семенко змальовує дівчат напідпитку, які роздивляються модні аксесуари. У другій частині розповідається саме про двоногого звіра: *«В глузу ніч, виринувши з ями, Почвалав двоногий звір»*. Так Михайль Семенко показує нам, що місто і вночі не спить. Порівняно з попередніми аналізованими поезіями, це своєрідна антитеза денне місто/нічне місто.

Сонячне яскраве місто Михайль Семенко зображує в поезії *«Улиці»* [4, с. 67]. Вже в першому рядку з'являється, полюблений автором трамвай: *«Улиці залюднені, трамваї стрійні»*. Ліричний герой захоплюється ранковими картинами міста, йому стає легко і приємно на душі: *«З очей тасмних шовкові нитки Снуються в душу, де плями мрійні, Де тепло гріють зустрічні думки»*. Для передачі цих почуттів автор використовує метафори *«шовкові нитки Снуються в душу», «гріють думки»; порівняння «У серці свято, мов смілий скарб»*. Кольори міста поет передає не менш цікаво: *«багато на сонці вранці Зустрічно-злотних тасмних ниток»*. А от у поезії *«ФФФФ...»* [4, с. 76] Михайль Семенко змальовує зимове місто. Автор акцентує

увагу на звукових ефектах зими: «ФФФФ дмухало пирхало» – звуки заметілі, вітру; «шшшш шипіло шумно за машиною» – шипить сніг.

Отже, урбаністична тематика займає особливе місце у творчому доробку поета-футуриста. Михайлю Семенку вдалося естетизувати техніку, машину. Динаміку сучасного міського життя він реалізував через форму верлібра без розділових знаків, об'єднував і роз'єднував різні слова. Поет любив місто, його рух, динаміку, змінність. Михайль Семенко намагався відтворити місто у його найменших деталях. Можемо помітити, що навіть мінімальне використання слів не заважає автору змусити створити у читацькій уяві описану ним картинку. В урбаністичній ліриці Михайль Семенко відтворює звук і колір, динаміку міста, змальовує його в різні пори року. До нього ніхто не акцентував так увагу на окремих урбаністичних реаліях та атрибутіці, так не опоетизовував їх; тож можна сказати, що Михайль Семенко сумлінно споруджував в українській поезії культ урбанізму.

Література

1. Бобринська Е. Футуризм. Миколаїв : Галарт, 2000, 192 с.
2. Вихор І. Дискурс міста в українській поезії кінця ХІХ-першої половини ХХ століття. Тернопіль, 2011, 20 с.
3. Кулик І. Реалізм, футуризм, імпресіонізм. Миколаїв : Ліон, 2007. С. 96–120.
4. Семенко М. Вибрані твори. Упоряд. А. Біла. Київ : Смолоскип, 2010, 688 с.
5. Степанова А. Місто на межах : естетичні грані образу в літературі перехідних епох. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Apsf_lil/2009_22/stepanova.pdf/.

6. Холодинська С. Техніко-урбаністичні мотиви у творчості Михайля Семенка. Маріуполь : МДУ, 2017. С. 240–242.

Кислиця Дарія – здобувач ступеня вищої освіти бакалавра факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси – історія української літератури ХХ століття.

Науковий керівник – кандидат філологічних наук, доцент Поляруш Н. С.

Лілія Боднар

КІНОПОВІСТЬ О. ДОВЖЕНКА «УКРАЇНА В ОГНІ» У ДЗЕРКАЛІ ЧАСУ

Творча спадщина О. Довженка – кінорежисера, прозаїка, драматурга, основоположника жанру кіноповісті – не залишає байдужим та піднімає значну кількість важливих тем для наукового осмислення.

Серед дослідників, які обирають творчість О. Довженка як частину кола своїх наукових зацікавлень, не лише за часів його життя, а й сьогодні, треба відзначити наукові студії Ю. Барабаша, С. Плачинди, О. Поляруша, І. Семенчука, І. Кошелівця, Ю. Лавріненка та інших. Українськими літературознавцями ґрунтовно досліджено життя та творчість митця, проаналізовано його літературний доробок, проте часи незалежності та розсекречені архівні матеріали дали нам змогу поглянути на творчість О. Довженка без пропагандистських рамок, а події, що відбуваються в Україні, підсилюють та увиразнюють описане у творах.

Вважаємо, що прикметним в силу обставин є інтерес до кіноповісті «Україна в огні», якій належить особливе